

28 Şubat Sürecinde Liberal Düşünce Topluluğu

Şeyma Akın

Öğretim Görevlisi | Aksaray Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 23, Sayı: 89, Kış 2018, ss. 7-24.

Öz

Darbeler, her ülke için demokratik değerlerin rafa kaldırıldığı zor zamanlar anlamına gelmektedir. Yine de, dünya tarihi bize gösteriyor ki her seferinde darbeye karşı çıkanlar olduğu kadar onu destekleyen toplumsal gruplar da söz konusudur. Bunun aynısını 28 Şubat postmodern darbe sürecinde de görmekteyiz; siyasilerden akademisyenlere, medyadan sivil toplum kuruluşlarına kadar geniş bir kitle bu süreci desteklemiş ve demokratik ve liberal değerlerden 'laiklik' adına vazgeçilmesinde beis görmemişlerdir. Dolayısıyla, Liberal Düşünce Topluluğu gibi bir sivil toplum kuruluşunun bu süreçte ortaya çıkması ve buna karşı ciddi yazılar ve argümanlar ortaya koyması oldukça önemlidir. Bu bağlamda topluluk, Liberal Düşünce dergisiyle –ve elbette çok sayıda başka faaliyetlerle- hem liberal demokrasinin ne anlama geldiğine dair kapsamlı yazılar sunmuş hem de ülkedeki koşulların doğru analizlerini yapmıştır. Bu makale, 28 Şubat sürecinde Liberal Düşünce Topluluğu'nun tutumunu özellikle dergide yayınlanan yazılar üzerinden inceleyecek ve yapılan yayınların katkılarını analiz edecektir.

Anahtar Kelimeler: 28 Şubat, Darbe, Sivil Toplum Kuruluşları, Liberal Tutum, Liberal Düşünce Topluluğu.

The Association for Liberal Thinking During the 28 February Coup

Abstract

Coup d'états are hard times for every country, a time when democratic values are usually put aside. However, as world history proves, there have always been groups within society who opposed the coup as well as those who supported it. The same can be said about the postmodern coup of 28 February; a wide range of supporters from politicians to academicians, and from the media to civil society organizations did not see any harm in putting aside democratic and liberal values for the sake of 'laicity'. Therefore, it is of great significance that a civil society organization namely the Association for Liberal Thinking emerged in the process and contributed with serious articles and arguments against the coup. In this context, the Association provided comprehensive articles on what a liberal democracy is and made valuable analyses about the conditions in the country through the quarterly journal Liberal Thought – and certainly through many other activities. This paper aims to analyse the position of the Association for Liberal Thinking, especially through the articles in the mentioned journal and study the contributions in the matter.

Keywords: 28th February, Coup, Civil Society Organizations, Liberal Attitude, Association for Liberal Thinking.

Giriş

Türkiye'nin askerî darbeler bakımından karnesinin pek parlak olduğu söyleyemez, zira Osmanlı devletinin erken zamanlarından bugüne kadar iktidarı değiştirmek için çok sayıda doğrudan veya dolaylı askerî girişim olmuş ve bu girişimler çoğunlukla da başarıya ulaşmıştır. Cumhuriyet tarihinde yapılan askerî darbeler veya müdahaleler, her seferinde toplumda derin izler bırakmış ve ülkenin demokratikleşmesi ve hukuk devleti inşası sürecini olumsuz etkilemiştir. Söz konusu askerî müdahaleler, zaman zaman doğrudan yapılmış, bazen de muhtıralarla siyasete yön verilmiştir. Türkiye'de yakın zamana kadar ordunun zikredilegelen özel konumu nedeniyle, askerî bürokrasi müdahale yapma hakkı olduğunu varsayıp sorun gördüğü zaman devreye girmekten çekinmemiştir. Yapılış biçimi farklı olsa da 28 Şubat darbesi için de aynı durum söz konusudur; asker, 'tank'la doğrudan müdahale etmese de siyasete müdahale etmiş ve kendi isteği doğrultusunda onu şekillendirmeyi başarmıştır. Bu süreçte de askerî yöntemler yerine, çeşitli kurum ve kuruluşlarla birlikte hareket etme tarzı tercih edilmiştir.

28 Şubat süreci, Türkiye'nin siyasî tarihi içinde farklı bir konuma sahiptir, çünkü daha önce yaşanmış darbelerden pek çok anlamda farklı bir seyri olmuştur. En temel fark, şüphesiz silahlı kuvvetlerin fiilen müdahalesi olmamasıdır; her ne kadar Sincan'dan tanklar geçirilmiş olsa da darbe sürecinde silah kullanımı yoktur. Bir diğer önemli özellik, darbenin adının konmasını zorlaştıran uzun bir döneme yayılmasıdır. Ayrıca, çeşitli kamusal ve sivil kurumlar tarafından darbe sürecine yoğun destek bulunmaktadır ve bu destek nedeniyle etkisi oldukça fazladır. Söz konusu destek, yürüyüşler, basın açıklamaları, hukukî engeller veya yorumlamalar, medyada aktarılan bilgiler ve akademiye 'fikrî' destek şeklinde sıralanabilir. Bütün bu desteklerin temelinde ise söylemi belirleme ve söyleme hâkim olma oldukça önemli bir rol oynamaktadır, çünkü gerçekleşen darbenin zeminini 'meşrulaştırmaktadır'.

Söylemi belirleme imkânına sahip olan, genelde ötekinin sınırlarını belirleme gibi 'hakların' da kendinde olduğu anlayışına sahiptir; 28 Şubat sürecinde buna yönelik çok fazla örnek mevcuttur. Ahmet Necdet Sezer'in 'kamusal alanda başörtüsü' olmaz söylemi, o dönemde hukukun din ve vicdan hürriyetini kısıtlayıcı yönde yorumlanmasına yol açmıştır. Elbette bu söylemi desteklemek üzere akademiye de benzer ifadeler iştilmiştir. 2002'de özel bir üniversitenin hukuk fakültesinde dekan olan Süheyl Batur ve anayasa hukukçusu Orhan Aldıkaçtı, kamusal alanda devlet adına yetki kullanıldığı için

türbanın yasaklanmasının gerekli ve doğru olduğunu ifade etmektedirler.¹ Başörtüsü yasağı, elbette burada başlamamış, aksine 28 Şubat sürecinde en geniş anlamda uygulanan bir yasaklama olarak farklı bir 'meşruiyet' zemini kazanmıştır.

Hem darbe öncesi ve hem de sürecinde, darbe lehinde geniş tabanlı bir destek söz konusu olduğu ve bunlara çeşitli sivil toplum kuruluşları, akademi, medya ve diğer kurumların dahil olduğu ifade edilmişti. Bunun gerekçesi ise laikliğin tehdit altında olduğu ve dolayısıyla cumhuriyetin temel niteliğinin zayıflatılması iddiasıdır. Bu bağlamda özellikle başörtüsü, çeşitli yasakların ve cezalandırmaların kaynağı olmuştur. Örneğin, Refah Partisi (RP) veya Fazilet Partisi (FP) ile bir ilişkisi olmadı halde Hasan Celal Güzel, başörtüsü yasağını eleştirdiği için tutuklanmıştır.² Başörtüsü konusu ve yasağı uzun yıllarca ve yayılarak sürdürülmüştür; zira üzerinden 11 yıl geçmesine rağmen 2008 yılında devlet kurumlarında verilecek resepsiyonlara başörtüsüyle katılmanın mümkün olmayacağı, eşinin başörtülü olması nedeniyle Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı makamına uygun olmadığı, hatta eşiyile birlikte yabancı konukları karşılayamaması, Ak Parti'ye karşı açılan kapatma davası gibi olayların yaşandığına şahit olunmuştur.³

Bu süreçte sivil toplum kuruluşlarının bir kısmının iyi bir sınav vermediğini söyleyebiliriz; aksine özgürlükçü ve adaletli bir tutum yerine yasaklamalardan yana ve askerî müdahaleyi destekleyen bir tavır görmekteyiz. Böylece 28 Şubat süreci, bir turnusol kâğıdı işlevi gördü ve gerçek anlamda meselelere liberal perspektiften bakamayanlar ayrıştı.⁴ Siyaseti ve toplumları dolaylı olarak etkileme kabiliyeti olan sivil toplum kuruluşları, özgürlük, toplumsal çeşitliliği veya demokratikleşmeyi desteklemek yerine darbeyi desteklemişler ve kendi dünya görüşüne uymayanların önüne geçilmesi için çeşitli çağrı ve girişimlerde bulunmuşlardır. Bu da darbenin daha fazla zemin kazanmasına neden olmuştur. Öte yandan darbeye önüne geçilmek istenen ve baskılar gören kesime ait sivil toplum kuruluşları, darbeyi eleştirmiş ancak seslerini çok yükseltmemişlerdir. Böyle bir ortam içinde her iki tarafın da mensubu olmamasına rağmen darbeyi ve uygulamaları açıkça eleştiren Liberal Düşünce Topluluğu olmuştur.

1 Kamusal Alan Nedir?, *Hürriyet*, 26.11.2002, <http://www.hurriyet.com.tr/kamusal-alan-nedir-111821>, erişim 22.12.2017.

2 Şeyma Akın, "Darbeler ve Batı Medyası: 28 Şubat Darbesi Üzerinden Bir Analiz", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2016, Sayı 84, ss. 40-41

3 Akın, a.g.m., s. 39.

4 Atilla Yayla, "Liberal Düşünce Topluluğu'nun Doğuşu, Gelişimi ve Geleceği Üzerine", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2002, Sayı 28, s. 47.

Liberal Düşünce Topluluğu

Sivil toplum kuruluşları, özellikle kriz zamanlarında önemli rol oynarlar ve sağlam bir zemine oturuyorsa toplumsal savrulmaları da yumuşatabilirler veya bu gibi durumlarda daha sağlıklı çözümler ortaya koyabilirler. Türkiye için 28 Şubat süreci, zorlu bir dönem olmuş ve birçok kişi, grup veya sivil toplum örgütü kendini yeniden konumlandırma sürecine girmiştir. Birçok sivil toplum kuruluşunun aksine Liberal Düşünce Topluluğu (LDT), bu süreçte ilkeli bir tavır sergilemiş ve aynı zamanda ifade edilmesi zor olan meseleleri tartışmıştır.

Sivil toplum kuruluşu olarak LDT, önemli işlevler yerine getirmiş; öncelikle, bir çerçeve çizmeden herkese açık bir platform teşkil etmiş ve bu platformda kurulduğu dönemde, yani 90'ların başında, konuşulması zor olan meseleleri dile getirmiştir. Bu anlamda, daha önceden sesini duyuramayan ve genelde muhafazakâr ve taşralı olan akademisyenlere de kapılarını açmış ve yeni bakış açılarına yer vermiştir.⁵ İkinci bir işlevi, sorunların yüzeysel ve gündelik tartışılması yerine daha derin ve akademik nitelikte çalışmalar yürüterek çözüm önerilerinde bulunmasıdır. Yapılan yayınlar, kongreler, çeviriler, seminerler ve diğer etkinliklerle hem güncel sorunlar nitelikli biçimde masaya yatırılmış hem de genel anlamda toplum, siyaset, hukuk gibi meseleler teorik anlamda irdelenmiştir.

Her toplum kesimini destekleyici nitelikte bir tutumu ve bu doğrultuda çalışmaları vardır; zira insan hakları, özgürlük, anayasal düzen ve yönetim, adalet, barış gibi ilkelere hareket etmektedir. Ancak Batıcı bir tavrı yoktur, daha ziyade özgürlükçülüğü ve fikrî çeşitliliği desteklemektedir.⁶ Bu son nokta oldukça önemlidir ve Türkiye'deki ayrışmanın temel nedenlerinden birini teşkil etmektedir, zira 'Batıcı' olmak 'ötekini' olduğu gibi kabul etmek yerine, şekillendirme ve ona yön verme anlamını taşımıştır.

LDT, çeşitli faaliyetlerle ülkenin demokratikleşmesine önemli katkıda bulunmuştur ve bu faaliyetler özellikle fikrî ve teorik alanlarda olmuş ancak bunlarla sınırlı kalmamıştır. Böylece, 90'lardaki tabu kabul edilen meselelerin akademik düzeyde tartışıldığını görmekteyiz ve bütün bu meselelerin farklı ve barışçıl bir yöntemle ele alınabileceğine dair müzakerelere şahit olmaktadır. Din ve vicdan özgürlüğü, hukuk devleti, doğal haklar, farklı hukukî yaklaşımlar, dil meselesi, siyasî sistemler, sivil toplum ve birçok mesele bu

5 Tanel Demirel, "Liberal Düşünce Topluluğu ve Türkiye'de Liberal Düşünce Kazanımları", *Fırsatlar ve Riskler, Liberal Düşünce*, Ankara, 2012, Sayı 68, s. 89; Doğan Gürpınar, "Liberteryenizm ve Liberalizm Arasında Liberal Düşünce Topluluğu", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2009, Sayı 56, s. 56.

6 Yayla, a.g.m, ss. 55-56.

bağlamda masaya yatırılmış ve hem teorik çerçevesi çizilmiş hem de mevcut uygulamalara yönelik eleştiriler dile getirilmiştir.

Derneğin yayın hayatına yaptığı katkılar içinde çok sayıda kitap, çeviri ve elbette akademik nitelikte dergilerle ülkenin temel sorunlarına işaret edilmiş ve popülist olmadan liberal bir perspektifin ne anlama geldiği ve ne gibi pratiklerle çözüm önerildiği ortaya konmuştur. Diğer bir faaliyet alanı, kongreler ve seminerlerdir; bu platformlar hem bilgilendirici nitelikte olmuş hem de farklı görüşlerin dile getirilmesi ve tartışılmasına imkân sağlamıştır. Bunun dışında, gündemin tartışıldığı televizyon yayınlarında ve gazete yazılarında yer alarak mevcut sorunlar liberal bir perspektiften masaya yatırılmıştır. Söz konusu faaliyetlerini, ifade özgürlüğünün kısıtlı olduğu ve birçok konunun tabu görüldüğü 28 Şubat sürecinde de gerçekleştirmiştir. Yapılan yayınlara baktığımızda çeşitli başlıkların ön plana çıktığını görmekteyiz; örneğin, devletin yapısına, haklara, ifade özgürlüğüne dair teorik çalışmalarla güncel sorunlar tartışılmış ve çözüm önerileri ortaya konmuştur. Yaptığı çalışmalarını kısaca; haftalık seminerler, şehir panelleri, sempozyumlar, seminerler, 3 farklı dergi yayını, çok sayıda kitap yayını, siyasî partilere veya sivil toplum kuruluşlarına entelektüel destek, iktisat, siyaset ve hukuk alanlarında kongreler yaparak entelektüel bir hareket olarak nitelendirilebilir⁷.

Bu yazıda amaç, LDT'nin 28 Şubat sürecinde aldığı konum ve demokratikleşmeye yaptığı katkı olsa da bütün faaliyetlerine ayrıntılı biçimde yer vermek zordur. Dolayısıyla, bu yazıda esas odak noktası *Liberal Düşünce* dergisinin yayınlanan makalelerle yaptığı katkılardır.

Liberal Düşünce Dergisi

1996 yılında *Liberalizm* sayısı ile yayın hayatına başlayan Liberal Düşünce dergisi, her üç ayda bir çeşitli konuları ön planda tutarak çıkmaktadır. İlk sayıları, ağırlıklı olarak liberalizmden ne anlaşılması gerektiği ve liberalizmin siyaset, toplum ve hukuk anlayışının ne olduğuna dair yazılardan oluşmaktadır. Daha sonraki sayılarda ise yine liberal bir perspektiften güncel sorunlar ele alınmıştır; bu bağlamda 28 Şubat'a ilişkin meselelere epeyce yer verilmiştir. Bu yazıda, her birine değinmek imkânsız olduğundan daha ziyade hem doğrudan hem de dolaylı biçimde darbe ve darbe zihniyetine karşı olan yazılara odaklanılacaktır. Öncelikle liberal düşüncenin kendini nereye konumlandığını ve siyaset alanının nasıl tanımladığı üzerinde durulacak, ardından 28 Şubat sürecinde ve onunla ilişkili yazılar ele alınacaktır.

⁷ Yayla, a.g.m., s. 50.

Liberal düşüncenin darbe karşıtı tavrını anlayabilmek için öncelikle siyasete yönelik bakış açısına bakmak gerekmektedir. Bu bağlamda sadece dar anlamda bir devlet anlayışından ziyade devletin işleyiş biçimine dair pozisyonunu anlamak önemlidir. Bu doğrultuda farklı yıllarda çeşitli yazıların yayınlandığı görülmektedir. Örneğin, Yürüşen,⁸ otorite kavramını ele alırken devletle ilişkisini tartışmakta ve liberal bir perspektiften otoriteye itaatin imkânlarını müzakere etmektedir. Yayla⁹ ise Türkiye'deki siyasî alanın dar olduğuna işaret etmekte ve "fikir özgürlüğünün marjinal grupların lüksü gibi görüldüğü ülkelerden birinde" olduğumuzu belirtmektedir. Bu anlayışın diğer alanlara da sirayet ettiğini, zira ister mahkemelerde ister toplumsal grupların anlayışlarında olsun, daha yasağcı ve baskıcı bir yol benimsendiğini söylemektedir.

Bu bağlamda zor zamanlarda devletin tutumunun nasıl olması gerektiğine dair yazılar mevcuttur; örneğin problemleri dönemlerde hak ve özgürlüklerin kısıtlanması önemli bir sorundur, zira hukukî güvenceler esnetilebilmekte ve yargı devlet organlarıyla işbirliği halinde olabilmektedir. Arslan, bu konuda ABD'nin McCarthy dönemini ve 11 Eylül'ü örnek olarak vermektedir. Bu meselenin çözümü için ise devletlerin "iyi/doğru" konusunda sessiz kalması, yani siyasî tarafsızlığı önermektedir.¹⁰ İfade özgürlüğünün önemine ilişkin çeşitli yazılar mevcuttur; Küçük ise, mesela, ifade özgürlüğünün tesisi için ne gibi ilkelerin gerekli olduğunu ileri sürmektedir¹¹ ve siyasî alanın genişletilmesini ve çoğulcu ortamın gerekliliğini vurgulamaktadır.

Liberal perspektifin ne olduğuna dair yazılar çerçevesinde İslam da sıkça gündeme gelen konulardan birisi olmuştur ve bu bağlamda liberal bakışla çelişip çelişmediği meselesi masaya yatırılmıştır. Arslan'ın "İnsan Hakları ve İslam"¹² başlıklı yazısını da bu çerçevede ele almak gerekmektedir, zira farklı görüşler olsa da temelde ikisinin çelişmediği kanaati dile getirilmiştir. Yazıda elbette insan hakları meselesi geniş anlamda gündeme getirilmiş ve Batı kültürü içindeki durumundan günümüz İslam ülkelerindeki pratiklere kadar çeşitli konular da tartışılmıştır. Aynı şekilde çeşitli konularla ilişkili olarak din konusu sıkça gündeme gelmiştir; bu bazen az önce bahsedildiği gibi İslam-liberalizm ilişkisi olmakta bazen de çoğulculuk veya din ve vicdan özgürlüğü bağlamında ele alınmıştır. Yayla'nın¹³ yazısı, konuya ilişkin çok sa-

8 Melih Yürüşen, "Otorite ve Özerklik: İmkansız bir Beraberlik mi?", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1996, Sayı 1.

9 Atilla Yayla, "Pratikteki Açmazlarıyla Liberalizm ve Liberal Düşünce Topluluğu", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1996, Sayı 1, ss. 4-5.

10 Zühtü Arslan, "Liberal Demokrasilerin Zor Zaman Krizi ve İfade Özgürlüğü", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2003, Sayı 32, s. 37.

11 Adnan Küçük, "Fikir Hürriyetinin Sınırlandırılması", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2003, Sayı 32, s. 47.

12 Ahmet Arslan, "İnsan Hakları ve İslam", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1997, Sayı 6.

13 Atilla Yayla, "Dini Cemaatler, Demokrasi ve Eğitim: Amiş Cemaati Örneği", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1997, Sayı 7.

yıdaki makalelerden biridir, zira hem çoğulcu bir toplumsal yapıya hem de eğitim gibi tamamen ‘milli’ bir mesele olarak düşünülen bir konuya farklı perspektiften bakmıştır.

28 Şubat Bağlamında Liberal Düşünce Dergisi

Yazıların bazıları, daha teorik tartışmalarla sınırlı kalırken bir kısmı doğrudan güncel sorunları ele almaktadır; örneğin Arslan’ın yazısı Refah Partisi’ni ve adil düzen talebini eleştirel bir perspektiften tartışmıştır. Aynı zamanda bu talebin ülkedeki adaletsiz koşullar ve sorunlar nedeniyle toplumsal tabanda bir karşılığı olduğu ortaya konmuştur.¹⁴ Refah Partisi’nin yükselişiyle birlikte ülkede irtica hortladı veya cumhuriyetin temel koşullarından biri olan laiklik tehdit altında gibi söylemler oldukça yaygındır. Liberal Düşünce dergisinde yayınlanan yazılar, daha önce de belirtildiği gibi daha çok akademik ve teorik niteliktedir; aynı zamanda bu yazılar meseleleri tarafsız biçimde ele almaktadırlar. Buna örneklerden birisi Yürüşen¹⁵ tarafından kaleme alınmıştır ve yazıda partinin yükselişi bir tehditten ziyade çeşitlilik çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Buna göre, Refah Partisi’nin varlığı aslında Türkiye’nin çeşitlenmesinin bir ürünüdür.

28 Şubat sürecinin temel argümanı, laikliğin tehdit altında olduğudur; bu nedenle laikliğin korunması ve onun muhafaza edilmesi için her türlü adım atılmalıdır. Bu bağlamda İslam konusu sık sık gündeme gelmekte ve herkes kendi İslam yorumunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Ancak bunu yaparken daha dar bir çerçeveye oturtulmakta, hatta kendi ideolojisi doğrultusunda yeniden biçimlendirilmeye çalışılmaktadır. *Liberal Düşünce* dergisinde bu gibi sığ tartışmaların aksine meselenin daha anlamlı tartışıldığı görülmektedir. Bir örnek, Erdoğan’ın İslam’ı liberalizm çerçevesinde tartıştığı yazısıdır.¹⁶ Erdoğan’a göre bu çerçevede yürütülen tartışmalar, muhalifler ve taraftarlar arasında yürütülmektedir ve muhalifler içinde sadece Kemalistler değil İslamcılar da bulunmaktadır. Yazıda İslam’ın liberalizmle ne kadar uyduğundan ziyade çelişmemesi vurgulanmıştır.

Laiklik kavramının etrafıca tartışıldığı yazılardan birisi Arslan’a¹⁷ aittir; yazıda laiklik kavramının farklı yorumlama biçimlerini ortaya koyduktan sonra tarihsel serüveni ile farklı dinlerle olan etkileşimini ele almaktadır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti’nin laiklik anlayışını masaya yatırmaktadır.

14 Ahmet Arslan, “İslam, Adalet ve Refah Partisi Üzerine”, *Liberal Düşünce*, Ankara, 1996, Sayı 3.

15 Melih Yürüşen, “Refah Partisi’nin Yükselişine Çeşitlilik Perspektifinden Bakmak”, *Liberal Düşünce*, Ankara, 1996, Sayı 3.

16 Mustafa Erdoğan, “İslam ve Liberalizm”: Kısa bir Bakış”, *Liberal Düşünce*, Ankara, 1996, Sayı 4.

17 Ahmet Arslan, “Türk Laikliği ve Geleceği Üzerine Bazı Düşünceler”, *Liberal Düşünce*, Ankara, 1996, Sayı 1.

Yine, Yurdusev'in¹⁸ yazısında laikliğin tanımı yapılmakta ve tarihsel gelişimini ortaya koyduktan sonra modern sistem ve laiklik ilişkisini tartışmaktadır. Türkiye'de laiklik anlayışının problemlili olduğuna dair farklı tarihlerde ele alınan çok sayıda yazı mevcuttur; söz konusu yazılarda problemin tespiti maksadıyla yanlış laiklik tanımları ortaya konmuş ve eleştirilmiştir.

Bunun yanı sıra toplumu ayırıştırılmayan, aksine farklılıkların birlikte yaşamasına imkân veren bir laiklik anlayışının özellikleri tanımlanmıştır. Örneğin, Bumin¹⁹ laiklik kavramının yanlış yorumlanmasını tenkit etmiş ve laikliğin, dini sosyal hayattan dışlamaya çalışan bir proje olarak nitelemenin yanlışlığına işaret etmiştir. Ulusoy²⁰ da, laiklik kavramını tartışan yazılardan birini kaleme almış ve Fransa gibi nispeten daha katı bir laiklik uygulayan bir ülkeyle Türkiye'yi karşılaştırmıştır. Bu bağlamda benzerliklere ve de farklılıklara yer verilmiştir. Laikliğin teknik ve hukukî bir kurum olması ve ideolojik bir araç olarak uygulanması ortak yönleri teşkil etmekteyken uygulamaya geldiğinde iki ülke arasında farklılıklar göze çarpmaktadır. Laikliğin işlevinin ne olduğuna bakıldığında temel amaç, cumhuriyeti korumak gibi bir benzerliğe rağmen, uygulamada Türkiye'nin hedefini genişlettiğini ve birçok konuyu tehdit olarak algıladığı belirtilmektedir. Yine uygulanan yöntemin meşruluğu konusunda farklılıklar söz konusudur, zira Fransa kamu düzeni bozulmadığı sürece din özgürlüğünü savunduğu görülürken Türkiye'nin demokratik normlardan saptığı ve daha çok hukukun özgürlüğü sınırlandırmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Söz konusu durum, Fransa gibi katı bir laiklik anlayışına sahip ülkelerdeki normlara kıyasla çok geride olduğumuzu göstermektedir.

'Postmodern' darbenin insan hakları ve din özgürlüğü ihlalleri bağlamında uygulamaları, çeşitli toplumsal kesimleri etkilemiştir. Cumhuriyetin 'sevmediği' veya makbul görmediği tek bir toplumsal grup değildir elbette; tehdit unsuru olarak görülen gruplar sadece bir dönem için tehlikeli bulunmamışlardır. Ancak, dönemlere göre belirli bir grup ötekilere göre daha tehlikeli nitelendirilmiştir. 28 Şubat'ın 'tehlikelileri' ise 'İslamcılar'dır, çünkü en büyük tehdidin irtica olduğu ve dolayısıyla cumhuriyetin temel niteliklerini yıkacakları söylemi hâkimdir. Bu bağlamda başörtüsü yasağı özellikle üzerinde durulmayı hak etmektedir, zira yasak hem çok katı biçimde bütün alanlarda uygulanmaya başlanmış hem de keyfî olmaktan çıkıp Anayasa Mahkemesi'nin (AYM) kararıyla hukukî bir zemin de kazanmıştır. Dahası, bu yasağa karşı çıkılması dahi, laikliği tehdit etme anlamında kullanılmış ve

18 A. Nuri Yurdusev, "Laiklik ve Modern Uluslararası Sistem", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1996, Sayı 1.

19 Kürşat Bumin, "Strasbourglu Yargıçlar Mutlaka Gülümseyecek", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1998, Sayı 9.

20 Ali Ulusoy, "Fransız ve Türk Laiklik Anlayışlarının Karşılaştırılması", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1999, Sayı 14.

parti kapatma gerekçesi kabul edilmiştir. Bu çerçevede hem başörtüsünün din ve vicdan özgürlüğü içinde savunulduğu ve hem de hukukî kararların sağlam argümanlarla eleştirildiği yazılar kaleme alınmıştır. Erdoğan²¹, daha önceden de ele aldığı bir yazıyı gündeme getirmiş ve meseleyi eleştirmiştir. Yazıda laiklik yorumunun sorunlu ve militan bir anlayışa sahip olduğu belirtildikten sonra AYM kararının bu anlayış ve zihniyet doğrultusunda karar vermesi eleştirilmiştir. Ayrıca kararın gerekçesi ve uygulamadaki çarpıklıklar da gündeme getirilmiştir.

Başörtüsü meselesinin LDT'nin akademik yazılar dışında da gündeminde olduğu açıktır. Bu bağlamda toplumun geniş kesimlerine ulaşması bakımından televizyon yayınlarında yapılan katkılar oldukça önemlidir, zira bu platformlarda hem 'darbe lehinde düşünenlere' karşı argümanların ortaya konma imkânı söz konusudur. Bunun bir örneği *Basın Kulübü* adlı programda Atilla Yayla'nın din özgürlüğüne, özellikle de başörtüsü yasağına yönelik ifadeleridir.²² Yayla burada, devletin kimin nasıl yaşayacağına dair yetkisinin olmasının doğuracağı sonuçlarını ortaya koymuş ve din özgürlüğünün en geniş anlamda uygulanması gerektiğini savunmuştur.

'Geçerli' kabul edilen herhangi bir nedenden ötürü parti kapatmak, elbette sadece 28 Şubat sürecine mahsus değildir; daha önceden de defalarca, farklı gerekçelerle parti kapatılmıştı. RP de 21.5.1997 tarihli bir kapatma davası²³ sonucunda siyasî hayattan kaybolmuştur. RP'nin kapatılma sürecinde de çeşitli toplumsal ve kamusal gruplardan kapatılması lehinde destek verildiği açıktır. Çölaşan'ın yazısı²⁴ bunun açık bir göstergesidir; çünkü ona göre bu parti, takıyyeci ve tehlikelidir, dolayısıyla kapatılmasına şaşkınlık gerekmemektedir.

RP'nin Ocak 1998'de kapatılmasıyla parti üyelerinin bir kısmı siyasî yasaklı hale geldi; başka gerekçeler olsa da kapatılmasındaki temel dayanak laiklik karşıtlığı ve laikliği tehdit etmesiydi. Kamuoyu ise, bu kararın ne kadar hukuka uygun olduğu meselesinden ziyade duygusal tepkilerle eleştiri yapmıştır. Böyle bir eleştiri elbette yapılabilir, ama daha tutarlı ve ilkeli değerlendirmeler meseleyi etraflıca anlamada hem gerçekçi bir fotoğraf sunmakta hem de konunun çözümü için zemin teşkil etmektedir. Başaran²⁵ da konuyu ele almış ve kararı ayrıntılı bir şekilde tartışmıştır. Bu bağlamda başörtüsü

21 Mustafa Erdoğan, "Anayasa Mahkemesi Nasıl Karar Veriyor: Başörtüsü Kararı", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1998, Sayı 9.

22 Atilla Yayla, "Basın Kulübü", <https://www.youtube.com/watch?v=QbgMmhqEEFw>, (erişim: 29.12.2017).

23 "1997'deki Refah Partisi Kapatma davası", *Hürriyet*, 14.03.2008, <http://www.hurriyet.com.tr/1997deki-refah-partisi-kapatma-davasi-iddianamesi-8460645>, (erişim 29.12.2017).

24 Emin Çölaşan, "Refah Kapatılsın mı?", *Hürriyet*, 12.11.1997, <http://www.hurriyet.com.tr/refah-kapatilsin-mi-39273268>, (erişim: 29.12.2017).

25 M. Sinan Başaran, "Refah Partisi'nin Kapatılması Üzerine Hukuki Bir İnceleme", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1998, Sayı 9.

eylemleri, çok hukuklu sistem tartışması, Erbakan'ın konuşması, tarikat liderlerinin başbakanlık konutunda yemeğe davet edilmesi, parti üyelerinin konuşmaları gibi gerekçeler sıralandıktan sonra, aslında bütün bunların irtica brifinglerinde ele alınan konular olduğu ortaya konmuştur. Dolayısıyla, mahkeme karar verirken sunduğu gerekçelerin ne kadar haklı ve hukuka uygun olduğu tartışmalı bir konu olduğuna işaret edilmiştir.

Belirtildiği gibi 28 Şubat kararlarından sonra Türkiye'nin yaşadığı sorunlar ve serüven uzun yıllar devam etmiştir. Bunlar parti kapatmaları, başörtüsü yasağının hızla genişlemesi, siyasî yasaklı politikacılar, toplumsal gruplar üzerindeki çeşitli baskılar vs. olarak sıralamak mümkündür. Buna bir örnek, 1999 yılında yapılan genel seçimlerde kapatılan RP yerine FP'nin seçimlere girmesi ve ciddi oy kaybına uğramasıdır. Konuya ilişkin bir yazı Ömer Çaha²⁶ tarafından ele alınmış ve geniş ve objektif siyasî bir analiz yapılmıştır. Bir başka yazı ise hangi partinin ne kadar oy aldığını ve bunun toplumsal temellerini masaya yatırmıştır²⁷.

Liberal Düşünce dergisi, 1999 seçimlerini kapsamlı biçimde ele aldığı bir sayı çıkarmıştır. Kapatılan Refah partisinin yerini Fazilet partisi almış, seçimlerde yenilgiye uğramış ancak partiye yönelik "gerici tehdit" söylemleri sürdürülmüştür. Erdoğan'ın bu bağlamda ele aldığı yazısında²⁸, İslamsız bir Türkiye'nin düşünülmesinin mümkün olmadığı, söz konusu kesimden gelen taleplerin meşru olduğu ve onlara kulak verilmesi gerektiği vurgulanmış ve radikal sekülerleşmeyle sorunların giderilemeyeceği belirtilmiştir. Erdoğan'ın FP'ye ilişkin bir diğer yazısında,²⁹ söz konusu partinin hazırladığı anayasa taslağı ayrıntılı ele alınmış ve objektif biçimde eleştirilmiştir; bu nokta önemlidir, zira o dönemlerde partinin ciddiye bile alınması söz konusu değildir, aksine kamuoyunda itibarsızlaştırmaya yönelik söylemler hâkimdir.

Parti kapatma sorununa ilişkin sorunlar, özellikle 28 Şubat sürecinde çokça dile getirilmiştir. 1998'de RP'nin kapatılması, ardından kurulan FP'nin de 2001'de kapatılması; ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) RP'nin kapatılmasına ilişkin başvurusunun reddedilmesi üzerine tartışmalar ve dolayısıyla bunları ele alan yazılar artmıştır. Zühtü Arslan'ın yazısı, örneğin, AYM'nin parti kapatmadaki tutumunu incelemektedir. Buna göre AYM, karar verirken anayasa ideolojisinin siyasî partilerce benimsenmesi gerektiği

26 Ömer Çaha, "Yüzyılın Son Seçiminde Anadolu'nun Yükselen Sesi", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1999, Sayı 14.

27 Ömer Çaha vd., "18 Nisan Seçimleri: Kaybedenler", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1999, Sayı 14.

28 Mustafa Erdoğan, "Islam in Turkish Politics: Turkey's Quest for Democracy Without Islam", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1999, Sayı 14.

29 Mustafa Erdoğan, "Fazilet Partisi'nin Anayasa Taslağı Üzerinde Bir Değerlendirme", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1999, Sayı 16.

varsayımıyla hareket etmektedir; örneğin laiklik “ultra anayasal” bir norm olarak kabul edilmektedir.³⁰ Ancak tutum, evrensel normlara uygun olmalıdır ve farklılıkların tanınması kaçınılmaz bir durumdur. Devletin siyasî partilere karşı sorunlu bakışını ele alan bir yazıyı kaleme alan Erdoğan³¹ ise, “demokrasinin korunduğuna” dair benimsenen resmî söylemin aslında bir kalkan amaçlı kullanıldığı ve cumhuriyet elitlerinin kendi statülerini korumak maksadıyla kullandıklarını ortaya koymaktadır. Mevcut sorunların giderilmesi için militan bir demokrasi anlayışından vazgeçilmesi gerektiği ve zihniyet dönüşümüne ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.

Demokrasiye yönelik takılan tutumu Atilla Yayla³² kaleme aldığı bir yazıda eleştirmektedir; hatta “demokrasi ile platonik bir aşk” yaşandığından bahsetmektedir. Yazı, demokrasinin bu şekilde idealize edilmesinin birtakım sorunlara neden olduğundan bahsetmekte ve ‘iyi, doğru veya güzel’in tanımını yaparak demokrasiye pozitif bir içerik yüklediğimizi ortaya koymaktadır. Bu da ülkemizde çağdaş hayatın dayatılması anlamına geldiği³³ ve dar bir anlayışın benimsendiği sonucunu doğurmaktadır. Oysa Yayla’ya göre demokrasi bir araç olarak görülmelidir ve bu vasıta ile demokratik kanalların herkese açık tutulması ve herkes için hakların teminat altına alınması sağlanmalıdır.

Fazilet Partisi’nin kapatılmasına ilişkin yazılardan bir diğeri, evrensel normlar ve Batılı devletlerdeki hükümleri karşılaştıran ve de AYM ile AİHM’in tutumlarındaki farklılıkları ortaya koyan Ömer Anayurt’un yazısıdır.³⁴ Yazıda parti kapatmanın bir çözüm olarak düşünülmesinin yanlış olduğu ve uzun vadede sisteme zarar verdiği belirtilmiş ve de AYM’nin “yasa devleti” yerine “hukuk devleti”ni³⁵ koruması, yani özgürlükçü bir tutum alması gerektiği vurgulanmıştır. FP’nin kapatılmasını eleştiren bir yazı da Erdoğan’a³⁶ aittir. Kapatılma gerekçesi olarak laiklik ilkesinin gösterilmesi, yazıda iki açıdan tenkit edilmiştir. İlki, barışçı yollarla dile getirilen özgürlük taleplerinin hukuka aykırı olarak değerlendirilememesi hususu; ikincisi ise toplumsal mühendislik bağlamında dinin toplumsal hayattaki tezahürlerinin

30 Zühtü Arslan, “Anayasa Mahkemesinin Siyasal Partiler Politikası: “Ve çağı”nda “Ya-ya da”cı Yaklaşımın Anakronizmi Üzerine bir Deneme”, *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 22, ss. 9-10.

31 Mustafa Erdoğan, “Siyasi Partiler, Devlet ve Demokrasi”, *Liberal Düşünce*, Ankara 2001, Sayı 22.

32 Atilla Yayla, “Demokrasiyi Anlama Kılavuzu”, *Liberal Düşünce*, Ankara 2001, Sayı 22.

33 Yayla, a.g.m., s. 68.

34 Ömer Anayurt, “Türk Hukukunda Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi: Ulusal Demokrasinin Strasbourg Demokrasisi Karşısında Hükmen Yenilgisi”, *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 23.

35 Anayurt, a.g.m., s. 27.

36 Mustafa Erdoğan, “Fazilet Partisini Kapatma Kararı Işığında Türkiye’nin Anayasa Mahkemesi Sorunu”, *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 23.

ortadan kaldırılması³⁷ yetkisine sahip olduğu düşüncesidir. AYM üyelerinde de bu tutumun sorunlu olduğu belirtilmiştir.

Yayla'nın aynı konuya dair bir başka yazısı³⁸ parti kapatılma meselesinin sadece güncel bir mesele olmadığını ve aksine sorunların daha derinlerde yattığını belirtmektedir. Bu sorunlar şu şekilde sıralanmıştır: Hukukun tesisindeki problemler ve keyfî yorumlar, hukukçuların sahip olduğu zihniyet sorunu, bürokrasi de dahil olmak üzere otoriter anlayışın hâkim olması vs. Bütün bunları, FP'nin kapatılması sürecinde görmek mümkündür, zira hem demokrasi hem de kapatma gerekçesi olan laiklik bilgisinde yetersizlikler ve problemler vardır.

Parti kapatmayla ilgili diğer bir husus AİHM'nin RP hakkındaki tutumu olmuştur ve bu nedenle bunu ele alan yazılar yayınlanmıştır. Turhan³⁹ AİHM'nin tarihsel süreçte parti kapatmayla görüş bildirdiği ve karar verdiği davaları gündeme getirmiş ve gerekçeleriyle tartışmıştır. Aynı yazıda AYM'nin kendi meşruiyetini güçlendirmek için hak eksenli bir tutuma ihtiyaç duyulduğu ve iktidar karşısında hak ve özgürlüklerin korunması gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁰ Parti kapatmada militan tutumu eleştiren bir diğer yazı, Sunay'a⁴¹ aittir ve devletin tarafsızlığı gereksinimi öne çıkarılmıştır. Böylece her tür ideoloji, kendini ifade etme imkânı bulacak ve kurumsallaşmak mümkün olacaktır.

Erdoğan⁴² da, AİHM kararını eleştiren yazılardan birini kaleme almıştır. Verilen karar, sivil toplum yerine devleti merkeze aldığı için tenkit edilmiş ve yargıçların İslam algısının sorunlu olduğu belirtilmiştir.⁴³ İşaret edilen bir başka mevzu ise AYM'nin kararının meşruiyet kazanmasıdır; ne var ki buradaki kararda deliller muallaktır ve normatif bir bakış açısıyla karara bağlanmıştır. AİHM'nin RP kararındaki zihniyet sorununa işaret eden Yayla'nın⁴⁴ yazısında mahkemenin Avrupa ve Türkiye'yi aynı "ligde" görmediği ifade edilmiştir; oysa AİHM'nin tarihsel sürecine baktığımızda özgürlükleri genişleten bir anlayışın hâkim olduğu belirtilmektedir. Yine dayandığı temel, yani şiddet ve laiklik meselesinin, sadece sözlere dayalı olduğu anlaşılmakta-

37 Erdoğan, a.g.m., ss. 37-38.

38 Atilla Yayla, "FP'nin Kapatılması ve Türkiye'nin Cari Sisteminin Çıkmazları", *Liberal Düşünce*, Ankara 2001, Sayı 23.

39 Mehmet Turhan, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasî Parti Kapatma Davaları", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 22.

40 Turhan, a.g.m., s. 30.

41 Reyhan Sunay, "Siyaset-İdeoloji-Yargı Ekseninde Türkiye'de Parti Özgürlüğü ve Avrupa Sözleşmesi Uygulaması", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 22.

42 Mustafa Erdoğan, "AİHM'nin RP Kararının Düşündürdükleri", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 23.

43 Erdoğan, a.g.m., s. 49.

44 Atilla Yayla, "AİHM'nin RP Kararı Üzerine", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 23.

dır. Bu uygulamanın doğurduğu sonuç da vurgulanmaktadır, zira böylece 28 Şubat uygulamaları meşru bir görünüm kazanmıştır.⁴⁵ Bu minvalde görüşlerini ortaya koyan Kösebalaban⁴⁶ da AİHM'nin kararının muhafazakâr kesimde çifte standarda dayalı bir uygulamanın var olduğu algısının pekiştiğini ileri sürmektedir. Bu algının temelinde ise azınlıklarla ilgili uygulamalarda tavrın farklı olması yatmaktadır. Yazıda RP tabanının Avrupa Birliği (AB) sürecine karşı olumsuz bir tutum sergileme ihtimalinden de bahsedilmektedir.

Darbe sonrasında siyasî alanın her anlamda daraltıldığı görülmektedir; neyin nasıl yapılacağı, kimlerin işe alınacağı, eğitim hakkı ve içeriği, 'iyi ve doğru' din anlayışının ne olduğu vb. konular 'tepeden' belirlenmektedir. Bu doğrultuda söylemin değişmesine yönelik yazılar kaleme alınmıştır; örneğin Yürüşen'in⁴⁷ yazısı tersinden bir bakış açısı sunmaktadır. Böylece devletin tarafsız olması, ortadaki sorunlara bir çözüm olarak önerilmektedir ve çeşitlilik bir realite olarak kabul edilmelidir. Bu sağlandığı takdirde hem bireysel ve kurumsal güven tesis edilebilecek hem de toplumsal gerilimler azaltılabilecektir. Ülkedeki sorunlara yasağcı ve kısıtlayıcı bir tutumun benimsenmesi, sorunları büyütecek ve kutuplaşmayı arttıracaktır. Bu nedenle, Türkiye'nin daha demokratik ve liberal bir rotaya girmesi gerektiği çağrısı yapan bir diğer yazı Gözen'e aittir.⁴⁸ Buna göre Türkiye, önündeki iki yol arasından demokratik ve insan haklarına saygılı olanı tercih etmelidir; aksi takdirde tek tipçi ve otoriter bir yönetimle özgürlükler kısıtlanmış olacaktır. Söz konusu yazıda Türkiye'nin AB üyeliği yolunda bu ilk yolda devam edeceği, ancak ülkedeki eksiklerin de farkında olunması gerektiği belirtilmiştir. Böylece ekonomik ilerlemenin yanı sıra insan hakları ihlalleri ve askeri müdahalelere son vermeli ve Avrupa toplumlarıyla iletişim yolları açık tutulmalıdır.

LDT daha özgürlükçü perspektifini Ak Parti'nin siyasete girmesi sürecinde de sergilemiştir. Yeni oluşum mercek altına alınmış ve eski zihniyetle mevcut durumu anlamının, hatta yönetmenin imkânsız olduğu ifade edilmiştir. Ak Parti'nin kurulması sonrasında özgürlükçü ve çeşitliliği kucaklayıcı anlayışın gerekliliğine dair yazılar kaleme alınmıştır. Bunlar, AB'ye giriş süreci ve hukuk devletinin tesisi, yeni siyasî oluşumların niteliği, eski anlayış ve zihniyetlerin eleştirisi gibi konular üzerinde odaklanmıştır. Böyle bir yazı, Yıldız'ın⁴⁹ Ak Parti'nin kendini konumlandırma sorununa ilişkindir; burada Milli Görüş geleneğinin kendi içinde hesaplaştığı ve kendini yeniden konum-

45 Yayla, a.g.m., s.79.

46 Hasan T. Kösebalaban, "AİHM Kararı ve Avrupa-Merkezcilik", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 23.

47 Melih Yürüşen, "Çeşitlilik, Güven Duygusu ve Türkiye", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1998, Sayı 10-11.

48 Ramazan Gözen, "Türkiye'nin Avrupa Birliği ile 'Entegrasyon Sürecinin' Açmazları ve Açılımları", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2000, Sayı 17.

49 Ahmet Yıldız, "Ak Partinin 'Yeni Muhafazakâr Demokrasi': Türkiye Siyasetinde Adlandırma Problemi", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2004, Sayı 34.

landırmaya çalıştığı belirtilmektedir. İslamcı hareketin tarihsel sürecinden bahsederken muhafazakâr-İslamcı ekseninde gidiş gelişler yaşandığını ve söz konusu partinin kimlik arayışının da bu iki eksen arasında yaşandığı ifade edilmektedir. Can Paker ile yapılan söyleşide Ak Parti üzerinde bir değerlendirme yapılmamış olsa da, genel anlamda liberal perspektifin ne anlama geldiği tartışılmış ve bu bağlamda özgürlükçü tavrın ve çoğulcu anlayışın önemi vurgulanmıştır. Böylece Aydınlanmacı yaklaşımın doğurduğu problemler tartışılmış ve toplum mühendisliği eleştirilmiştir; ayrıca Türkiye’de küçük bir grubun ötekini kaderini tayin etme hakkının olduğu varsayımı tenkit edilmiştir.⁵⁰

Buna benzer sorunlar Beriş’in⁵¹ yazısında da dile getirilmiş ve özellikle sivil toplum kuruluşlarının da böyle bir zihniyeti benimsediği ortaya konmuştur. Bu kuruluşlar, çağdaş yaşamı ‘kutsayarak’ statükoyu koruma işlevini üstlenmiş görünmektedirler ve siyasiler de dâhil olmak üzere ‘ötekileri’ eleştirmektedirler.⁵² Ancak bu bakış açısı, siyasal alanı daraltmaktadır ve çeşitli toplumsal dinamiklerin bölücü algısının pekişmesine neden olduğu ileri sürülmektedir.

Türkiye’nin AB sürecine ilişkin yazılar mevcut ve bu yazılar genelde liberal demokrasi çerçevesinde tartışılmış ve toplumun daha özgürlükçü bir yapıya dönüşmesini destekleyeceği ifade edilmiştir. Örneğin Erdem, sivil siyasetin üzerinde askerî bir vesayetten ve kolayca aşılabilen içkin bir yapının varlığından bahsetmektedir. Ona göre AB’ye girmek için yürütülen müzakere süreci, söz konusu ‘mahrem’ alana dokunmaya başlamıştır.⁵³ Aynı yazıda hukuk ‘ötesi’ alanların da değişmesi gerektiği, yani yasal düzenlemelerle sınırlı kalmamak gerektiği ileri sürülmektedir; söz konusu alanlar, daha ziyade zihniyetle ilgilidir ve otoriter ve resmî ideoloji terk edilmelidir.

Sonuç

Liberal Düşünce Topluluğu, Türkiye’de entellektüel bir oluşum olarak fikir dünyasına liberal perspektiften en önemli katkıyı sağlamıştır. Bu katkı sadece teorik ve akademik bir üretim olarak kalmamış aynı zamanda statükonun ve uzun bir süre kırılmayan dar bir zihniyetin değişmesine destek olmuş, hatta daha önemlisi, alternatifini ortaya koymuştur. Bu bağlamda temel bir bakış açısı ve ilkeler tanımlanmış ve yenilenen Türkiye için birtakım yöntem-

50 Atilla Yayla, “Can Paker ile Özgürlük ve Türkiye’nin Geleceği Üzerine”, *Liberal Düşünce*, Ankara, 2003, Sayı 32.

51 Hamit Emrah Beriş, “Kemalist Devrimden Muhafazakâr Kemalizme”, *Liberal Düşünce*, Ankara, 2003, Sayı 32.

52 Beriş, a.g.m., s. 56.

53 Fazıl Hüsnü Erdem, “Türkiye’nin AB’ye Tam Üyelik Sürecinde Sivil Asker İlişkilerinin Genel Görünümü”, *Liberal Düşünce*, Ankara, 2003, Sayı 32, ss. 299-300.

ler önermiştir. Dolayısıyla, çoğulcu bir bakış açısı, herkes için hukukun teminatı, farklılıkların kabulü ve bunlarla şekillenen siyasal ve toplumsal hayat, her türlü görüşün önünü açık tutan hukuk anlayışıyla hâkim paradigmanın değişmesine katkıda bulunmuştur.

28 Şubat sürecinde özellikle çok net bir duruş sergilemiş ve konuşulması zor olan siyasî ve toplumsal meseleleri dillendirmiş ve daha önemlisi savunmuştur. En başta darbelere neden olan bakış açısını ve düşünce yapısını eleştirmiş ve sorun alanlarına işaret etmiş, sonra da alternatif bakış açıları ortaya koymuştur. Bunu, 90lı yılların ikinci yarısında ve 2000'lerin başında yapması özellikle önemlidir, çünkü bir takım yaptırımlara maruz kalma ihtimali söz konusudur -ki hakkında dava açılan üyeleri de olmuştur. Bir başka vurgulanması gereken husus, getirdiği eleştiriler ve önerilerin veya savunduğu meselelerin kendi dünya görüşüne yakın olup olmasına bakılmaksızın değerlendirme yapabilmesidir. Benimsenen tutum, belirli ilkeler ve dünya görüşü çerçevesinde olmuş ve böylece toplumun her kesiminden gelen sorunlara eşit mesafede ve aynı hassasiyetle yaklaşmıştır. Bu anlamda bu yaklaşımın önemli ve gerekli olduğu ve de siyasal ve toplumsal hayatta devam ettirilmesi gerektiği açıktır.

Kaynakça

- AKIN, Şeyma, "Darbeler ve Batı Medyası: 28 Şubat Darbesi Üzerinden Bir Analiz", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2016, Sayı 84, ss. 35-56.
- ANAYURT, Ömer, "Türk Hukukunda Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi: Ulusal Demokrasinin Strasbourg Demokrasisi Karşısında Hükmen Yenilgisi", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 23, ss. 5-28.
- ARSLAN, Ahmet, "Türk Laikliği ve Geleceği Üzerine Bazı Düşünceler", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1996, Sayı 1, ss. 54-76.
- ARSLAN, Ahmet, "İslam, Adalet ve Refah Partisi Üzerine", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1996, Sayı 3, ss. 4-11.
- ARSLAN, Ahmet, "İnsan Hakları ve İslam", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1997, Sayı 6, ss. 118-132.
- ARSLAN, Zühtü, "Anayasa Mahkemesinin Siyasal Partiler Politikası: "Ve çağı"nda "Ya-ya da"-cı Yaklaşımın Anakronizmi Üzerine bir Deneme", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 22, ss. 5-14.
- ARSLAN, Zühtü, "Liberal Demokrasilerin Zor Zaman Krizi ve İfade Özgürlüğü", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2003, Sayı 32, ss. 25-40.
- BAŞARAN, M. Sinan, "Refah Partisi'nin Kapatılması Üzerine Hukuki Bir İnceleme", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1998, Sayı 9, ss. 17-27.
- BERİŞ, Hamit Emrah, "Kemalist Devrimden Muhafazakâr Kemalizme", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2003, Sayı 32, ss. 48-58.

- BUMİN, Kürşat, "Strasbourglu Yargıçlar Mutlaka Gülümseyecek", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1998, Sayı 9, ss. 28-30.
- ÇAHA, Ömer, "Yüzyılın Son Seçiminde Anadolu'nun Yükselen Sesi", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1999, Sayı 14, ss. 29-46.
- ÇAHA, Ömer ve diğerleri, "18 Nisan Seçimleri: Kaybedenler", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1999, Sayı 14, ss. 47-61
- DEMİREL, Tanel, "Liberal Düşünce Topluluğu ve Türkiye'de Liberal Düşünce: Kazanımlar", Fırsatlar ve Riskler, *Liberal Düşünce*, Ankara, 2012, Sayı 68, ss. 87-107.
- ERDEM, Fazıl Hüsnü, "Türkiye'nin AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Sivil Asker İlişkilerinin Genel Görünümü", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2003, Sayı 32, ss. 283-301.
- ERDOĞAN, Mustafa, "İslam ve Liberalizm: Kısa bir Bakış", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1996, Sayı 4, ss. 7-21.
- ERDOĞAN, Mustafa, "Anayasa Mahkemesi Nasıl Karar Veriyor: Başörtüsü Kararı", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1998, Sayı 9, ss. 5-16.
- ERDOĞAN, Mustafa, "İslam in Turkish Politics: Turkey's Quest for Democracy Without Islam", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1999, Sayı 14, ss. 102-117.
- ERDOĞAN, Mustafa, "Fazilet Partisi'nin Anayasa Taslağı Üzerinde Bir Değerlendirme", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1999, Sayı 16, ss. 78-79.
- ERDOĞAN, Mustafa, "Siyasi Partiler, Devlet ve Demokrasi", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 22, ss. 59-66.
- ERDOĞAN, Mustafa, "Fazilet Partisini Kapatma Kararı Işığında Türkiye'nin Anayasa Mahkemesi Sorunu", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 23, ss. 36-40.
- ERDOĞAN, Mustafa, "AİHM'nin RP Kararının Düşündürdükleri", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 23, ss. 41-50.
- GÖZEN, Ramazan, "Türkiye'nin Avrupa Birliği ile "Entegrasyon Sürecinin" Açmazları ve Açılımları", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2000, Sayı 17, ss. 33-46.
- GÜRPINAR, Doğan, "Liberteryenizm ve Liberalizm Arasında Liberal Düşünce Topluluğu", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2009, Sayı 56, ss. 33-59.
- KÖSEBALABAN, Hasan T., "AİHM Kararı ve Avrupa-Merkezcilik", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 23, ss. 81-82.
- KÜÇÜK, Adnan, "Fikir Hürriyetinin Sınırlandırılması", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2003, Sayı 32, ss. 41-77.
- SUNAY, Reyhan, "'Siyaset-İdeoloji-Yargı Ekseninde" Türkiye'de Parti Özgürlüğü ve Avrupa Sözleşmesi Uygulaması", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 22, ss. 32-45.
- TURHAN, Mehmet, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 22, ss. 15-31.
- ULUSOY, Ali, "Fransız ve Türk Laiklik Anlayışlarının Karşılaştırılması", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1999, Sayı 14, ss. 96-101.
- YAYLA, Atilla, "Pratikteki Açmazlarıyla Liberalizm ve Liberal Düşünce Topluluğu", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1996, Sayı 1, ss. 4-14.
- YAYLA, Atilla, "Dini Cemaatler, Demokrasi ve Eğitim: Amish Cemaati Örneği", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1997, Sayı 7, ss. 9-18.
- YAYLA, Atilla, "Demokrasiyi Anlama Kılavuzu", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 22, ss.

67-73.

- YAYLA, Atilla, "FP'nin Kapatılması ve Türkiye'nin Cari Sisteminin Çıkmazları", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 23, ss. 61-75.
- YAYLA, Atilla, "AİHM'nin RP Kararı Üzerine", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2001, Sayı 23, ss. 75-80.
- YAYLA, Atilla, "Liberal Düşünce Topluluğu'nun Doğuşu, Gelişimi ve Geleceği Üzerine", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2002, Sayı 28, ss. 35-66.
- YAYLA, Atilla, "Can Paker ile Özgürlük ve Türkiye'nin Geleceği Üzerine", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2003, Sayı 32, ss. 127-136.
- YILDIZ, Ahmet, "Ak Partinin 'Yeni Muhafazakâr Demokrasi': Türkiye Siyasetinde Adlandırma Problemi", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2004, Sayı 34, ss. 5-11.
- YURDUSEV, A. Nuri, "Laiklik ve Modern Uluslararası Sistem", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1996, Sayı 1, ss. 77-84.
- YÜRÜŞEN, Melih, "Otorite ve Özerklik: İmkânsız bir Beraberlik mi?", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1996, Sayı 1, ss. 39-48.
- YÜRÜŞEN, Melih, "Refah Partisi'nin Yükselişine Çeşitlilik Perspektifinden Bakmak", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1996, Sayı 3, ss. 13-21.
- YÜRÜŞEN, Melih, "Çeşitlilik, Güven Duygusu ve Türkiye", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1998, Sayı 10-11, ss. 118-142.

İnternet Kaynakları

- ÇÖLAŞAN, Emin, "Refah Kapatılsın mı?", *Hürriyet*, 12.11.1997, (erişim: 29.12.2017), <http://www.hurriyet.com.tr/refah-kapatilsin-mi-39273268>
- YARGITAY CUMHURİYET SAVCILILIĞI, "1997'deki Refah Partisi Kapatma Davası İddianamesi", *Hürriyet*, 14.03.2008, <http://www.hurriyet.com.tr/1997deki-refah-partisi-kapatma-davasi-iddianamesi-8460645>, (erişim 29.12.2017)
- HÜRRİYET, "Kamusal Alan Nedir?", 26.11.2002, <http://www.hurriyet.com.tr/kamusal-alan-nedir-111821>, erişim 22.12.2017.
- YAYLA, Atilla, "Basın Kulübü", *HaberTürk*, <https://www.youtube.com/watch?v=QbgMmhqE-EFw> (Nur Vergin, Toktamış Ateş, Necla Arat, Nur Serter ile) (erişim: 29.12.2017).